

SVEDOČANSTVA O SKIDANJU KOPRENE

Fahrudin Kladničanin, *Peča / Печа*. Novi Pazar: Akademska inicijativa „Forum 10”, 2020, 190 str.

U monografiji Fahrudina Kladničanina *Peča* primenom metoda životne priče prikazane su i analizirane iskustva žena pripadnica sandžačke muslimanske zajednice, koje svedoče o vremenu nakon što je 1950. godine u posleratnoj Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji (FNRJ) usvojen Zakon o nošenju zara i feredže. Priče ukazuju i na posledično narušavanje tradicijskih obrazaca u muslimanskom delu bošnjačke etničke zajednice u Sandžaku, čiji način života i specifični običaju su široj javnosti u Republici Srbiji, pa i u regionu bivše SFRJ, i dalje relativno nepoznati. Ukupno 21 žena rođena u periodu od 1918. do 1938. godine govori o sopstvenom ili iskustvima svojih rođaka - žena, ali i muškaraca - sa primenom ovog Zakona. One svedoče o tome da su se, uprkos zakonskim tekstom proklamovanom obezbeđivanju pune ravnopravnosti „žene muslimanke”, njegovom primenom na udaru našla upravo njihova ljudska prava.

Nakon uvodne reči i teksta Zakona o nošenju zara i feredže, sledi predgovor prof. dr emerite Svenke Savić, u kom je pojašnjen društveno-istorijski kontekst donošenja i primene ovog Zakona. Na osnovu životnih priča sadržanih u monografiji prikazane su ključne odlike iskustava sandžačkih žena kako u vremenu koje je prethodilo, tako i o onome koje je usledilo nakon donošenja zakona koji su žene muslimanke - većina njih barem u početku - doživele kao atak na sopstveno dostojanstvo. Uz svedočanstava žena, monografija sadrži i recenziju dr Margarete Bašaragin, rečnik manje poznatih reči, spisak literature, belešku o autoru, kao i dodatak u vidu tablearnog prikaza osnovnih podataka o intervjuisanim ženama.

Posebno upečatljivi su detalji o perjanicama kampanje za skidanje zara i feredže - članicama Antifašističkog fronta žena (AFŽ). Ništa manje od aktivistkinja AFŽ-a, u akciju su bili uključeni i muškarci iz njihovih porodica koji su bili članovi Partije. Sa kulturološkog i stanovišta današnje verske retradicionalizacije društva na ovim prostorima, zanimljiva je uloga muslimanskih verskih vođa (hodža) u ovom procesu. Tvrdi da nošenje peče nije propisano verskim učenjem, nego puki narodni običaj ili tradicija, hodže su i sopstvene supruge (na)terali da je skinu. Pretekst sprovođenja akcije skidanja peče, formalno-simbolički okončane 8. marta 1951. godine, bila je emancipacija žena iz praktično ruralnih sredina. Žene je trebalo opismeniti, uvesti u obrazovni sistem i obučiti za rad u fabrikama. Međutim, način na koji je akcija skidanja zara i feredže izvedena ukazuje na ono što Ajris Marion Jang u svojoj knjizi „Pravda i politika razlike”¹ naziva opresijom, odnosno društvenim ugnjetavanjem koje počiva na kršenju prava na slobodu izbora. U njenom tumačenju, opresija se očituje u sputavanju mogućnosti ispoljavanja ličnih i kolektivnih identiteta pripadnica i pripadnika manje moćnih društvenih grupa.

Monografija „Peča” predstavlja značajan prilog beleženju iskustava žena na tzv. jugoslovenskim prostorima rođenih u prvoj polovini XX veka dokumentovanjem systemske opresije nad jednom manjinskom grupom žena. Iskustva sandžačkih žena sa skidanjem peče nedvosmisleno se podudaraju sa iskustvima žena manjinskih verskih i etničkih zajednica u drugim delovima tadašnje države, poput onih iz Vojvodine. Poredeći rezultate analize priča prikupljenih u knjizi „Peča” sa nalazima analize u metodološki profilisanoj monografiji o životnoj priči koja analizira iskustva jedne novosadske Mađarice protestantkinje rođene 1937. godine², nameće se zaključak da su žene u Jugoslaviji XX veka sopstvenu emancipaciju doživele systemskim uvođenjem, *de facto* nametanjem,

¹ Young, Iris Marion. (1990). *Justice and the Politics of Difference*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey, USA.

² Dragin, Ankica. (2015). *Životna priča kao metod beleženja rodnih aspekata istorije žena: Mađarica sa Telepa*. Zavod za ravnopravnost polova. Novi Sad.

deklarativno progresivnih mera koje su suštinski počivale na jednoj od osnovnih poluga opresije - na patrijarhatu kao manifestaciji nejednake raspodele društvene moći.

Primeru radi, dok muškarcima muslimanima u Sandžaku i tamošnjim, uslovno rečeno, emancipovanijim ženama učešće u akciji skidanja zara i feredže nalaže Partija, muslimanskim ženama u Sandžaku skidanje peče praktično *naređuju* njihovi očevi, supružnici, braća, deveri, ostali muški srodnici, ali i verske vođe i drugi formalni autoriteti. Retki muškarci koji nisu hteli da se povinuju nalogu partije bivali su kažnjeni. Međutim, žene nisu čak ni pomišljale na to da se ne pokore volji nadmoćnijih. Nafija (1930) o tome kaže sledeće:

„Dever moj, mi smo ga zvalji aga, on je bio u Partiju... On me gljeda i kaže: 'Mora!'...Njegova se važela. ... Mene je Ramo, to mi je čovek, rek'o: 'Da skineš čaršaf...' ... Vikalje bi mi žene: '... Eno i hođina žena skinula!'”

Mehanizam nametanja sekularnih vrednosti i načina života verskim zajednicama u FNRJ bio je vrlo sličan. Iako na prvi pogled ne toliko očigledna kao u sandžačkoj muslimanskoj zajednici, antiverska opresija jednako je pogađala i zajednice protestantskih hrišćanskih denominacija na severu zemlje. Vernice i vernici protestantskih crkava, slično Islamskoj zajednici, izuzetno polažu na *praktikovanje* vere redovnim okupljanjima u molitvi. Uprkos tome što pripadnice i pripadnici ovih crkava u javnosti nisu bili toliko prepoznatljivi, za razliku od muslimanki koje su nosile peče, njihove vernice i vernici bili su društveno obeleženi jer se znalo da redovno odlaze u crkvu. Zbog toga su sankcionisani isključivanjem iz partijskih krugova i nemogućnošću napredovanja na poslu ili u društvenom životu. Prilikom odlučivanja o tome koji će od supružnika biti „verski obeležen” u zajednici, izbor je pod uticajem tradicionalizma po pravilu padao na protestantske žene kao one čije je „prirodno mesto” u privatnoj sferi doma i porodice. Zajedničko muslimankama iz Sandžaka i protestantkinjama iz Vojvodine bilo je to da su one ovakvo zadiranje u njihov verski identitet i ličnu sferu trpeljivo prihvatale kao svoju *žensku* sudbinu.

Međutim, u obe knjige postoji i svedočanstvo o svojevrsnom izjednačavanju - a zapravo društvenoj stigmatizaciji, kasnije i opresiji žena - na kulturološkom planu pod uticajem patrijarhata, uprkos tome što u knjizi „Peča” pojedine žene, štaviše muslimanke, pozdravljaju zabranu nošenja „čaršafa”. Naime, dok je običaj nošenja peče na jugu zamenjen nošenjem šamije ili marame, na severu je već bio ustaljen običaj pokrivanja glave udatih žena maramom bez obzira na njihovu versku ili nacionalnu pripadnost. Štaviše, u mađarskom jeziku, koji je u upotrebi u Hrišćanskoj reformatskoj, ali i u Rimokatoličkoj i Evangeličkoj crkvi augsburške veroispovesti, bračni status žene koja se nikada nije venčavala i danas se navodi kao „ona koja ide nepokrivene kose”.³ Manje je poznato da je na severu zemlje zagovaranje skidanje marama od strane AFŽ-a kao čin ženske emancipacije, naročito u seoskim sredinama, počelo otprilike u isto vreme kada je usvojen Zakon o nošenju zara i feredže. Dok se ranije očekivalo da maramu nose sve udate žene, u posleratnom periodu ovaj običaj se zadržao prvenstveno među starijim ženama. Uz to da su muslimanke iz Sandžaka uvođenjem zabrane nošenja peče „vidljivo”, mada prisilno, izjednačene sa ženama iz ostalih delova zemlje, u njihovim pričama ostaju zabeležene još dve činjenice. Prva je da žene nisu imale presudnog uticaja na odluku o formalnom uvođenju mera „otkrivanja glave”. Druga je to da su ovim merama prava žena bila prekršena i zloupotrebljena za legitimizaciju ugrožavanja građanskih prava i drugih grupa po raznim osnovama (npr. verskom i socio-ekonomskom).

Rečnik na kraju knjige umnogome pomaže u praćenju teksta koji obiluje lokalizmima. Međutim, na kraju ostaje utisak da bi u lokalne običaje i istoriju neupućenima mnogo lakše bilo da shvate o čemu intervjuisane žene govore da su u knjizi fotografijama i kratkim pojašnjenjima ilustrovane sličnosti i razlike između peče, čaršafa, nikaba, hidžaba, burke, feredže i šamije.

Priče sadržane u monografiji „Peča”, značajnoj i po tome što je njen autor muškarac iz iste zajednice iz koje su i sagovornice, veoma slikovito dočaravaju stavove i osećanja sandžačkih žena, naročito

³ Mađ. *hajadon* - bukvalno: ona kojoj se vidi kosa.

muslimanki, o primeni Zakona o nošenju zara i feredže. One takođe svedoče o tome da je većina žena zabranu nošenja peče doživela i kao simboličko skidanje koprene u odnosu na nužnost ženskog trpljenja u ličnoj sferi. Samu mogućnost da skinu peču žene su naposljetku ipak doživele kao oslobađajuću, ali se nikako nisu pomirile sa načinom na koji im je to omogućeno. Sa druge strane, žene u Kladničaninovoj knjizi iskazuju i izvestan stepen zabrinutosti, pa i nerazumevanja, zbog vraćanja običaja nošenja peče u najnovijem talasu etničke i religijske retraditionalizacije krajem XX i početkom XXI veka na prostoru bivše Jugoslavije. Muratka (1930), čije svedočenje sažima stavove izrečene u većini priča u „Peči”, o tome kaže sledeće:

„Iskreno da ti reknem dijete, ja to nijesam nešto mlogo žaljila kat sam skinula. Skinulo se i šta se tu more, ne mogu ja protiv zakona i države i svega. Ko sam ja, Allaha ti? Jedna obična smrtnica. ... cio život nosim šamiju, alj' peću ne hajem, nit bi vrnula peću, k'o ove vehabijke sat. Jok fala! ... Jok ono, stavi crno preko glave k'o vratnicu. Hajde moje dijete, proj mi se toga.”

Ankica Dragin, MA